

Mirt Komel
Predavanja o literaturi

Mirt Komel
Predavanja o literaturi

Knjižna zbirka SKODELICA KAVE
Urednika zbirke: Karmen ŠTERK in Mirt KOMEL

Copyright po delih in v celoti FDV, 2021
Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je
prepovedano.

Izdajatelj: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV
Za založbo: Hermina Krajnc
Ljubljana, 2021

Recenzenta: Mladen Dolar in Jela Krečič
Jezikovni pregled: Barbara Korun
Naslovnica: Jasmina Ploštajner
Tisk: Cicero d. o. o.

Knjiga se tiska kot sprotni tisk.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

82.0:130.2

KOMEL, Mirt

Predavanja o literaturi / Mirt Komel. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, Založba
FDV, 2021. - (Knjižna zbirka Skodelica kave)

ISBN 978-961-235-943-0
COBISS.SI-ID 44494851

KAZALO

Uvod: kaj je <i>moderna</i> literatura?	7
Vprašanje skupnosti v Heglovi <i>Estetiki</i>	13
Proza sveta v Lukácsevi <i>Teoriji romana</i>	35
Goethejev moderni subjekt <i>Faust</i>	49
<i>Drakula</i> gotskega romana	85
Samoorientalizem na <i>Alamutu</i>	105
Detektivski <i>Memento umori</i>	131
Vozel dotika Joyceovega <i>je jezika</i>	157
<i>Ljublaznost</i> od Danteja do Nabokova	179
Sklep: k postmoderni <i>liturateri</i>	203

UVOD: KAJ JE MODERNA LITERATURA?

V svojih slovitih *Predavanjih o literaturi* – pričujoča *Predavanja o literaturi* jim dolgujejo veliko več kot zgolj naslov – je Vladimir Nabokov dejal: »Literatura se ni rodila tistega dne, ko je deček zaklical ‚volk, volk‘ in prišel iz neandertalske doline z veliki sivim volkom za petami; pač pa se je literatura rodila tistega dne, ko je deček prišel in zaklical ‚volk, volk‘, a za njegovim hrbtom ni bilo nobenega volka.«

Citat je eleganten in emblematičen, saj na najkrajši in najpreprostejši način izpelje dvojno prevaro, ki je vselej na delu takrat, ko imamo opravka s tistim, čemur se pravi »literatura«: namreč, citat lahko beremo neposredno tako, kot da zgolj zarisuje razliko med fikcijo in dejanskostjo – najprej deček zakliče ‚volk‘, ker ga dejansko preganja volk, nato pa deček zakliče ‚volk‘, a volka v resnici sploh ni – vendar v tem primeru spregledamo izvornejšo, temeljitejšo prevaro, ki zadeva samo naravo jezika, ki naj bi bojda zgolj odražal dejanskost, v resnici pa počne veliko več kot zgolj to; namreč to, da dejanskost poustvarja. Ne

pozabimo, da je zgodba o dečku, ki zakliče »volk, volk«, vendarle pripovedovana, tako da moramo v razliko med fikcijo in dejanskostjo, kakor je vsebovana v sami zgodbi, všteti vsaj še pozicijo pripovedovalca, ki je konec koncev pisatelj, pripovedujoč zgodbo, ki ilustrira rojstvo literature kot fikcije s pomočjo fiktivnega zgleada, ki ima prav toliko (malo) zveze z dejanskostjo, kot jo ima sam izraz ‹dejan-skost› – kaj pa je drugega dejanskost kot to, kar o njej izrečemo, da je ali da ni?

Za nameček je zgodba izposojena, saj gre izvirno za eno izmed Ezopovih basni z distinktivno moralnim zaključkom: »Pastirček je blizu vasi pasel čredo, vendar se mu je to opravilo zdelo dolgočasno in samotno. Pomislil je, da bo poskrbel za vznemirjenje, če se bo delal, da je volk napadel njegovo drobnico. Zato je zavpil: »Volk! Volk!« Vaščani so pritekli na pomoč z vilami in lopatami, ko pa so prišli, ni bilo o volku ne duha ne sluha. Dečku se je to zdelo zabavno, zato je čez nekaj dni spet poskusil to igro. Ljudje so spet prihiteli na pomoč, vendar tudi tokrat niso našli ničesar. Potem je nekega dne volk zares prišel iz gozda in deček je na ves glas zavpil: »Volk! Volk!« Toda vaščani so mislili, da jih deček spet vleče za nos, in se niso zmenili zanj. Tako si je volk privoščil slastno kosilo.« Nauk zgodbe? »Lažnivcu ne moreš verjeti, tudi kadar govori resnico, ne.« Zgodba je bila prevedena v latinščino šele v 15. stoletju, tako da je šele takrat čisto zares zaokrožila po Evropi in dobila mnogo interpretacij in predelav, navsezadnje tudi tisto, s katero smo uvedli pričujoči uvod. Toda če so vsi tako ali drugače poudarili moment morale v tej zgodbi, potem gre Nabokovu vsekakor hvala, da je z

določenim minimalnim obratom povedal nekaj drugega: laž ni (zgolj) nekaj moralno spornega, temveč (tudi) nekaj konstitutivnega – za umetnost nasploh in za literaturo kot »umetnost besede« še posebej.

Homerja, avtorja *Iliade* in *Odiseje*, ki monumentalno stojita na samem začetku evropske književnosti, so še lahko imeli ne samo za pesnika, pač pa tudi za učitelja, saj se je na njegova epa gledalo ne preprosto kot na »mitološko fikcijo«, pač pa kot na nekaj, kar zadeva in zmore zapopasti resnico – resnico človeka kot takega, resnico človeškega položaja v svetu, resnico skupnosti, resnico razmerja med bogovi in ljudmi – Platon, ta »pesnik med filozofi« (Nietzsche), pa že prereže vez med literaturo in resnico, ko v svoji *Državi* pravi, da je Homer sicer resda »najbolj poetičen pesnik in hkrati prvi tragiški pesnik« in da je kot prvi »zagotovil omiko Grčije«, da pa vendarle nasprotuje tistim, ki »pri vzgoji in izobraževanju človeških zadev menijo, da je vredno vzeti Homerja za študij in vse svoje življenje urediti v skladu s tem pesnikom«. Homer odigra, kot vidimo, vsaj dvoje vlog naenkrat: vlogo »najbolj poetičnega in prvega tragiškega pesnika«, hkrati pa tudi vlogo tistega, ki je »zagotovil omiko (παιδεία) Grčiji«, kolikor je bil pač cenjen kot človek modrosti vse do tedaj, dokler se ni sam izraz za »modreca« (σοφός) zaradi Platonovega in Aristotelovega boja zoper sofiste, kakršen je bil Gorgias, ki je izhajal iz siciljanske šole retorike, razcepil na dvoje: na »sofista« (σοφιστής) in na »filozofa« (φιλόσοφος).

Aristotel – čeprav je s Platonom delil stališče glede razmerja med filozofijo in sofistiko (filozofija uporablja dialektiko, sofistika retoriko; filozofija postopa po

silogizmih, sofistika po entimemih oziroma lažnih silogizmih itd.) – je vendarle zastopal diametralno nasprotno stališče od Platona, ko je šlo za vprašanje literature, saj je v svoji *Poetiki* poezijo postavil ob bok filozofiji: »Poezija je bližja filozofiji in resničnejša kot zgodovina.« Stavek je tako rekoč neslišen za naša moderna ušesa, ki so navajena navedene tri discipline »spontano« (tj. ideološko) hierarhizirati po ravno obratnem vrstnem redu, torej »poezija<filozofija<zgodovina« (namesto aristoteljanske triade »zgodovina<poezija<filozofija«). Tisto, kar je v vsej *Poetiki* nemara najtežje razumeti, je namreč natanko razmerje do resničnosti, ki da jo zgodovina veliko težje zapopade kot poezija, poezija pa samo toliko bolj od zgodovine, kolikor se stika s filozofijo.

V pričujočih *Predavanjih o literaturi* bo natanko takšen pristop naše vodilo: zgodovinski pristop bo podrejen pojmovnemu, s katerim ima opravka filozofija, ki se stika s poezijo ne zgolj kot nekaj vnanjega – v smislu vnaprej izgotovljene »metode«, s katero bomo zapopadli tisto, za kar v resnici gre pri literaturi –, pač pa kot njen notranji moment; tisto, kar nas bo pri tem prav posebej zanimalo, pa je vprašanje, kako se znotraj »poezije« v njeni moderni formi »proze« – tj. v romanu – rodi in razvije *moderne subjekt*. V *moderne filozofiji* je mogoče rojstvo subjekta natančno datirati in locirati v Descartesovih *Meditacijah*, kjer dvomeči »jaz, ki misli«, najde svojo oporo v lastnem procesu zdvo mljenja; Spinoza temu zoperstavi svojo *Etiko*, v kateri ni subjekt nič drugega kot modus obstoja večne, neskončne substance, ki je »Bog ali Narava« (*Deus sive Natura*); tako kartezijski subjekt kot tudi spinozistična

substancia pa naposled najdeta svojo spravno sintezo v Heglovi *Fenomenologiji duha*, še natančneje, v »aksiomu«, ki pravi, da je absolut »ravno toliko *substancia* kot *subjekt*«. V *moderni književnosti* – natančneje: v našem izbranem izseku moderne evropske književnosti od Goetheja do Nabokova – pa rojstvo subjekta sovpada z nastankom moderne forme romana, ki po Lukácsu pripoveduje »epopejo subjekta v svetu, ki ga je bog zapustil«, začne pa se z Goethejevim neorenesančnim klasicizmom; nadaljuje z romantičnim gotskim romanom in njegovim iztekom v literaturi fantastičnega na eni in v detektivski literaturi kot romanci razsvetljenega uma na drugi strani; doseže vrh z Joyceovim modernizmom in z njemu komplementarnim Beckettovim minimalizmom; izteče pa v postmodernizmu, kakor ga uteleša pisanje Vladimirja Nabokova, s katerim smo začeli pričujoči uvod in s katerim se bodo naposled tudi sklenila *Predavanja o literaturi*.

Skratka, namen pričujoče knjižice ni niti podati »celosten« pregled moderne književnosti, niti »filozofsko« interpretirati literaturo, niti zgodovinsko »kontekstualizirati« literaturo v navezavi na filozofijo, pač pa potrpežljivo slediti rojstvu in razvoju (»post-«)modernega subjekta na način pojmovnega postopanja po protislovnih peripetijah poezije in proze.

VPRAŠANJE SKUPNOSTI V HEGLOVI *ESTETIKI*

Hegelova *Predavanja o Estetiki* so posvečena »kraljestvu lepote«, še natančneje, »lepim umetnostim« – *le belle arti*, kakor se lepše imenujejo v veliko bolj melodičnem italijanskem jeziku –, »estetika« pa je tako opredeljena kot »filozofija lepih umetnosti«.

Po nekajstostostranskem uvodu, v katerem Hegel estetsko sfero zameji na lepe umetnosti in potemtakem razmeji od naravne lepote na eni in občutka lepote na drugi (Baumgartnova kanonizacija polja estetike, ki je veljala od leta 1750 dalje), in potem ko poda kritičen pretres maldane vseh najbolj vplivnih teorij umetnosti od Platona do Kanta (pri čemer poseben poudarek velja njegovim sodobnikom, od Schillerja do Schlegla), se naposled loti stvari same: »ideje lepega«, ki se razvije iz svojega lastnega pojma v čutno dejanskost umetnine, skicirajoč pot, ki predstavlja projekt *Estetike* v celoti.

S tem ko gre dvakrat po isti poti, se samorazvoj svetovnozgodovinskega duha v sferi lepega kaže (cf. Hegel, 2003: 96): najprej, v prvem delu, kot estetski *ideal*, tj. kot razmerje

med pojmovno in dejansko realizacijo ideje lepega; nato, v drugem delu, kot razvoj ideala skozi tri idealne forme umetnosti (simbolna umetnost kot brezupno iskanje adekvatne čutne forme za absolutno substanco, klasična umetnost kot idealno sovpadanje vsebine in forme in romantična umetnost, ki afirmira subjekt kot substanco); navsezadnje pa še kot realizacija ideje lepega skozi razvoj konkretnih umetnin ene iz druge (iz arhitekture v kiparstvo, iz kiparstva v slikarstvo, iz slikarstva v glasbo in od tod do poezije). V tem oziru se skoraj ni moč ne strinjati s Heglovimi kritiki – tako takratnimi kot kasnejšimi in sodobnimi, – ki heglovski filozofiji mdr. očitajo vseobsegajočnost, sistematično totalnost, če ne že kar miselno totalitarnost. Seznam je dolg, veliko predolg za namen pričujoče obravnave, saj sega od slovitih imen filozofije 19. stoletja (Schopenhauer, Marx, Nietzsche) pa vse do 20. stoletja in frankfurtske šole na eni (Adorno, Horkheimer, itd.) ter strukturalistov na drugi (Althusser, Deleuze, itd.), da o družboslovnih kritikah niti ne govorim (naj zadostuje omemba Popperja, ki v Heglu vidi *the* sovražnika *Odprte družbe*).

Pa vendar, če se zaustavimo pri uvodnem skiciranju poti, ki nas čaka, če smo se pripravljani skupaj s Heglom spustiti po tem estetskem toboganu, lahko najdemo nek nenavaden moment, ki se ne sklada povsem s sistematičnim pregledom samorazvoja ideje lepega; gre za nekakšen odvečni moment, ki ni ne estetski ideal ne konkretna umetnina, pa vendarle – to tezo bi rad vsaj zagovarjal – neobhodni moment, ki predstavlja ključno točko razvoja konkretnih umetnin na prehodu iz otipljivosti (arhitekture in kiparstva) v nedotakljivost (slikarstva, glasbe, poezije).

Preden preidemo k stvari sami, pa (še vedno) uvodoma najprej poglejmo, kaj je o tem menil mladi Hegel v času veliko pred svojimi *Predavanji o estetiki*. Idealno zvezo filozofije in poezije v navezavi na skupnost so si namreč zamišljali že mladi filozofski tovariši Hegel, Schelling in Hölderlin v revolucionarnih letih 1796–1797, ko so skupaj napisali filozofski manifest, znan pod naslovom *Najstarejši sistematični program nemškega idealizma (Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus)*.

V tem manifestu lahko preberemo: »Ideja, ki združuje vse ostale, je ideja lepega, če besedo razumemo v višjem platonskem smislu. Prepričan sem, da je najvišje dejanje uma estetsko dejanje, kajti združuje vse ideje.« Zato mora »filozof imeti vsaj toliko estetske moči kot pesnik«, posledično pa je tudi »filozofija duha estetska filozofija. Brez estetskega čuta ne moreš imeti duha v ničemer, zgodovine se ne da niti misliti, vsaj ne na inspirativen način, brez estetskega čuta.« Samo na ta način lahko »poezija zopet dobi višjo digniteto in čisto na koncu znova postane to, kar je bila na začetku – učiteljica človeštva. Kajti nobene filozofije ni več, nobene zgodovine; poezija in samo poezija bo preživela vse ostale znanosti in umetnosti.« (Hegel, 1986: 235) Vsekakor inspirativen hvalospjev poeziji, ki je primerljiv s splošno idejo veliko kasnejših *Predavanj o estetiki*: ideja lepega združuje vse ostale, umetnost je univerzalna oznaniteljica človeštva, poezija pa presega ne samo vse ostale umetnosti, pač pa tudi filozofijo, zgodovino in znanosti. Še več, umetnost bo, v zadnji instanci, celo nadomestila državo: »S stališča ideje človeštva bi radi pokazali, da ne obstaja nič takega kot ideja države, kajti država